

SZABADOS GYÖRGY

ROKONOK RIVALIZÁLÁSA

Árpád-házi Koppány és István ellentétéről

Bevezető források

■ „...amidőn a háború vihara kitört, amely a németek és a magyarok között hatalmas viszályt támasztott, s különösen, amikor a belháború romlása fenyegetett egy bizonyos Somogy nevű megye el akarván engem űzni az atyai székből” – szól a Szent Márton-hegyi (pannonhalmi) Szent Benedek-rendi kolostor javára 1002-ben kiállított privilégium, amely az adományt tevő uralkodó, Szent István (997–1038) szemszögéből emlékezik és emlékeztet.¹ A „németek és magyarok háborúja” 997-ben folyt le István és Koppány között, amelyről az oklevél idézett részlete a legkorábbról fennmaradt híradás. Híradás, amely a győztes nagyfejedelem – majd király – és körének értékítéletét tükrözi. Felvillan benne István saját megjelölésű legitimációs forrása, az „atyai szék”, vagyis a fiágon öröklött trón, míg az ellenség, „egy bizonyos Somogy nevű megye” személytelenül jelenik meg. Krónikáink ennél azért többet engednek látni.

„Szent István király pedig már régen ifjúkorában dicsőséges háborút viselt a vitéz és nagy-hatalmú Koppány vezér ellen. Koppány Tar Szerind fia volt, aki már Szent István király atyja, Géza fejedelem életében vezérséget birtokolt. Géza fejedelem halála után Koppány vezér Szent István király anyját vérfertőző házassággal kívánta magához kötni, Szent Istvánt meg akarta ölni, fejedelemségét pedig a saját hatalma alá hajtani. Ő somogyi vezér volt. Szent István összehívva előkelőit Boldog Márton hitval-

Hogy Koppány megoldotta volna a rá váró kihívást, ez is örök rejtély marad, mert a történelem csak Istvánnak juttatott bizonyítási lehetőséget. Ő viszont elejétől fogva sikerrel járt...

ló közbenjárásával az isteni könyörület segítségével esdekelt. Ezután összegyűjtve seregét ellensége ellen vonult, de előbb a Garam folyónál karddal felövezték, és ugyanott testőrül két főembert állított, Hontot és Pázmányt. Egész hadserege vezéréül és vezetőjéül a német nemzetségű jövevény Vecelint tette meg. Csatába bocsátkozván mindkét oldalon sokáig és bátran küzdöttek, ám az isteni irgalmasság segedelmével Boldog István fejedelem dicsőséges győzelmet aratott. E csatában Vecelin ispán megölte Koppányt, és igen bőséges javadalmakat kapott jutalmul Szent Istvántól, akkor még hercegtől. Koppányt pedig Boldog István felnegyeltette: az első részt az esztergomi kapura küldte, a másodikat a veszprémi, a harmadikat a győri kapura, a negyediket Erdélybe. Boldog István herceg akkor Istennek tett fogadalmát híven teljesítette, ugyanis a Koppány vezér tartományában levő minden népet, a szabadok, a termények és a nyájak tizedeit Szent Márton monostorának rendelte adni. A fent mondott Vecelin nemzette Rádót, Rád nemzette Miskát, Miska pedig nemzette Koppányt és Mártont.”² A *14. századi krónikaszerkesztmény* fenti sorai hagyták ránk a legrészletesebb híradást Koppányról. A szöveg forrásértéke ugyanakkor a történetek és a végleges formába öntés közötti nagy idő ellenére magas, hiszen ez a krónika számos korai gesztát foglal magában. A Koppányról szóló fejezet a 11. század második feléből való, Ősgesztaként számon tartott műben kapott helyet, ám ez, és több 12–13. századi folytatása önálló formában nem jutott korunkra.³

Sajnos elbeszélő kútfőink ezeken túl nem sokat tesznek hozzá Koppány történetéhez. A 40. és a 41. krónikafejezet halála helyszínéről, hívei bűnhődéséről szól. „Bajorországból, Wasserburgból származott Vecelin, aki Szent Istvánnal Somogyban Koppány vezért megölte. Aznap ugyanis ő volt a hadsereg kapitánya. Tőlük a Jákok eleje és eredete született. Ezekben a napokban érkezett Hont és Pázmány, akik Szent István királyt a Garam folyóban [helyesen Esztergom városában] teuton módra karddal felövezték... Az ő tanácsukra és segítségükkel a magyarok fölé királyt állítottak, sok Koppány vezérhez csatlakozott, a keresztiséget és a hitet elutasító magyar nemest rút szolgálásra vetettek.”⁴ A Könyves Kálmán idején írott kisebbik István-legendá ehhez képest más helyszínt ad meg a döntő leszámoláshoz, amikor azt állítja, hogy a Veszprémet ostromló pogányok ellen indult István, s őket győzte le.⁵ Késő középkori egyházi íróink, jelesül Laskai Osvát és a Karthauzi Névtelen szerint Koppány bázisa túlterjedt a mai Somogyon, és Zalát is felölelte.⁶

Az írott kútfők előrebocsátott jegyzéke megannyi kérdést vet fel. Koppány „dux” mivolta milyen méltóságként értelmezendő? Hogyan kapcsolódott Koppány a nagyfejedelmi családhoz? Mi volt Koppány és István mozgástere, és mi volt kettejük küzdelmének történelmi léptékű tétje?

„Keresztúton”⁷ az ezredfordulóhoz közeledve

■ Az íjlesztő lovas népek kultúrköréből eredt Magyar Nagyfejedelemség a 9. század második felétől tudatos döntéssel vette birtokba a Kárpát-medencét, s működtette ott styeppebirodalmi államberendezkedését.⁸ Az első ezredforduló azonban sorfordulóval is várta a magyarságot, és e „keresztút” két lehetséges irányát Koppány és István személye jelképezi.

Koppány apja Tar Szerind volt. Ennyi, amit tudni lehet. Az már csak egy tényértékű következtetés, hogy Koppány a dinasztiaalapító Álmos nagyfejedelem leszármazottja – kései kifejezéssel élve Árpád-házi – volt, különben nem

formálhatott volna igényt a főhatalomra: két egybevágó forrás szerint ugyanis csak ebből a nemzetségből kerülhetett ki a magyarok egyeduralkodója.⁹ Ám nemhogy Szerindet nem tudjuk megmutatni az Árpádok családfáján, hanem a 907 és 950 közötti nagyfejedelmeinkről sincsenek adataink. A honi krónikák és Anonymus gesztafejezetei Árpádnak kizárólag Zolta nevű fiától közölnek lezármazásrendet. Eszerint Zolta fia Taksony volt, az ő két fia Géza és Mihály, Géza fia Szent István, Mihály két fia pedig Vazul és Szár László volt.¹⁰ Szerencsére egy bizánci kormányzati mű terebélyesebb, ám nem tökéletes Árpád-családfát mutat be a 10. század derekán. A magyar–bolgár háború idején (895) Árpád fia Liüntika/Levente volt a magyarok seregvezére; kevéssel alább azonban a forrás egyértelműen kijelenti, hogy Árpád négy fiat nemzett, Tarkacsut, Jeleget, Jutocsát és Zoltát, majd felsorolja a fiak ivadékait is. Tarkacsuról hangsúlyozottan Árpád első fiaként szól, aki aztán Tevelit nemzette, Jeleg Ezeleget, Jutocsa Falicsit, a kormányzati munkát összeállíttató Bíborbanszületett Konstantin bizánci császárral egy időben uralkodó fejedelmet, Zolta pedig Taksonyt.¹¹ A családfa hiányosságai Levente és Tar Szerind kapcsán tűnnek ki leginkább. Úgy tűnik, Levente eltűnését könnyebben lehet megmagyarázni (elesett a bolgár háborúban; azonos volt Tarkacsuval?), mint Tar Szerind és Koppány felbukkanását, akiknek besorolásával bő negyed évezrede küzd a kutatás. Katona István már 1778-ra sikeresen mérte fel, meddig mehetünk el a Bizáncban és itthon őrzött genealógiai láncszemek összefűzésekor. „Jóllehet a Koppány és Szent István közötti vérrokonság fokát pontosan kijelölni nem lehet, mivel a hosszú idő és a történetírók hiányosságai e dolgok megismerését elrejtik előlünk. Ám az a Bíborbanszületett alapján bizonyos, hogy Árpádnak több fia, unokája, dédunokája volt, így okkal vélhető, hogy Koppány és apja, Tar Szerind, Árpád ivadékaitól származtak; Szerind talán Ezelech, avagy Falicsi neve alatt rejtezik.”¹²

A régi geszta a keresztény latin politikai terminológiával élve írja úgy, hogy Koppány Somogyban magas méltóságot viselt (*ducatum tenebat*). Ebből az uralmi terület nagyságára és a hatalom minőségére irányuló kérdés fakad. „Somogy” (és esetleg „Zala”) láttán egy nagy, dél(nyugat)-dunántúli szállásterület körvonalazódik, Gézáék észak(kelet)-dunántúli bázisával átellenesen. Ami a „dux” szót illeti: a hazai középlatinok egyebek mellett ’vezér’, ’segítő’, ’tartományúr’, ’herceg’, ’[főhatalmat gyakorló] fejedelem a királyság kora előtt’, ’a király vérrokona’ értelemben használja, a belőle képzett „ducatu” főnév pedig a hercegi, fejedelmi hatalomgyakorlás minőségére és tárgyára egyként utalhat, a vezérség jelentésén túlmenően.¹³ Mivel Koppány nem érte meg a királyi tisztségrendszer kiépülését, ezért az 1000 előtti időre is vonatkoztatható jelentések közül a „vezér” vagy esetleg a „nagyúr” használatát javasolom, mert a „herceg” kissé anakronizisztikus lenne.

Koppány és a főhatalmat közben tartó Zolta-ág kapcsolatáról gondolkodva nem lehet nem kitérni Sarolt személyére. Bár a 64. krónikafejezet nem nevezi meg Szent István anyját, akit Koppány vezér nőül szándékozott venni, ám a 14. századi *krónikaszerkesztmény* korábbi részei Anonymusszal egybehangzóan tanúsítják, hogy Géza hitvese, István szülőanyja Sarolt volt.¹⁴ Krónikánk mellett a *Hildesheimi Évkönyvek* bejegyzése is szól arról, hogy István király sereggel ment anyai nagybátyja, Gyula ellen (a német évkönyv 1003-ra helyezi a hadjáratot); márpedig tudjuk, hogy az erdélyi Gyula kizárólag nővére, Sarolt révén lehetett István anyai nagybátyja.¹⁵ (Forráskritikailag nem lehet igazolni azt, hogy Gézának egy esetleges Adelheid nevű lengyel felesége szülte volna Istvánt.)¹⁶

A fejedelemisszony személyazonosságát azért kell itt tisztázni, mert Vajay Szabolcs olyan gondolatébresztő elméletet közölt róla, amely Koppányt erősen érintette. Úgy találta, Sarolt szívesen belement volna az új Árpád-házi kérővel kötendő házasságba. Szerinte Géza eltaszította első nejét, aki Erdélybe vonult vissza, de 997-ben úgy látta, hogy eljött az ő ideje, és az ősi hagyomány alapján nászra léphet Koppánnyal. Saroltról a Koppány-féle házassági terv után semmi hír. Kérdés, hogy István könyörületesebben bánt-e anyjával, mint családja többi tagjával. Mindenesetre Sarolt további sorsa ugyanúgy „feszélyezte” a krónikásokat, mint Géza véreskezű belpolitikájának emléke.¹⁷ Vajay szellemes ötlete sajnós az *argumentum e silentio* (hallgatás táplálta érv) elvre is épül, ami önmagában kellő bizonyító erő híján van. Nem tudjuk, Sarolt mi volt inkább: egy mellőzött, új nászra kész úrnő vagy a fia uralmáért harcot is vállaló anya.¹⁸ Azt viszont megint nem tudjuk, vajon Koppány milyen érzületet táplált Sarolt iránt. A krónika csak azt írja, hogy a somogyi nagyúr feleségül kívánta venni az özvegyet. Ezt a szakirodalom a levirátus (sógorházasság vagy rokonházasság) ősi szokásával indokolja,¹⁹ de nincs fogalmunk arról, érzett-e Koppány személyes vonzalmat Sarolt iránt, ami a kötelező jellegű házasodáson túlmutatott volna. Ez a stypepei gyakorlat oly régi, hogy már Sima Qian (Kr. e 2–1. század) is feljegyezte az ázsiai hunokról: „Szokás szerint az apa halála után a fiú veszi feleségül a mostohaanyját. Ha egy fivér elhal, fivérei feleségül veszik az özvegy sógornőket.” A hunok „csak azért veszik feleségül mostohaanyjukat és özvegy sógornőjüket, mert nem akarják, hogy a had kihaljon”.²⁰ Noha a térbeli és időbeli távolság miatt az ókori hiung-nu analógia nem alkalmazható minden elemében a 10. századi magyar szokásokra, de a tartalmi hasonlóság szembeszökő. Koppány esetében még egy magyarázat adódik e nőülési szándéokra, jelesül, hogy az asszony hozománya a nemzetségen belül maradjon. Arról lehet vitatkozni, hogy az erdélyi Gyulákat mennyire kötelezte el a közülük való Sarolt Árpád-házba (Zolta-ágba) illeszkedése (különös tekintettel István nagybátyja elleni hadviselésére), de ha a hozomány *politikai* és *anyagi* vonzatait számításba vesszük, máris sokat veszít valóságosságából az eltaszítás feltételezése. Gézának ugyanis nagyon jól kellett volna új házasságra lépnie ahhoz, hogy a Sarolt esetleges elűzéséből eredő *politikai* és *anyagi* hátrányokat kiegyenlítse, vagy előnyére fordítsa azokat; ennek állítására azonban nincs szilárd adatalapunk.

Koppány kérőként való fellépése a fent vázolt művelődéstörténeti háttér ismeretében egyvalamit kétségkívül bizonyít: Tar Szerind fia ízig-vérig a régi szokások követője volt. Mind a főhatalomra, mind Sarolt kezére vonatkozó igényét az ősi világrénd éltette: borotvált, vagyis rítus szerint nyírott kopasz apja nyomdokaiba lépett.²¹ Ez ugyan nem zárja ki azt, hogy valaha megkeresztelkedett, de ilyesmit legfeljebb önvédelemből, színleg tehetett, hogy elkerülje az erőszakosan térítő Géza haragját. A véreskezű nagyfejedelem halála után pogány eleinek szellemiségében tűnik elénk.

Koppány életének egyetlen ismert szakasza végidejéhez kötődik. 997-ben hunyt el Géza, és 1000 karácsonyán lett király István. E két határpont között indult harcba Koppány, de még 997 folyamán, amint arra egy nyugat-európai levélváltás magyar vonatkozása mutat. Ekkor Gerbert d’Aurillac reimsi érsek (a későbbi II. Szilveszter pápa) „Szkítia” és Itália miatt aggódik, a III. Ottó udvarában késő ősszel kelt válasz szerint még nem született döntés arról, hogy a német-római császár „Szkítia” vagy Itália földjére indul-e haddal.²² A híráramlás idejét beszámítva Géza 997 elején halhatott meg, Koppány felvonulása tavasszal-nyá-

ron mehetett végbe, a sorsdöntő összecsapás kimeneteléről pedig késő ősziig még nem szereztek tudomást Németföldön, tehát az a nyári és őszi hónapok bármelyikére tehető. A mozgósítás ideje függ attól is, hogy Koppány számára mikor vált bizonyossá a mellőzésére irányuló nagyfejedelemi szándék. Vitathatatlan, hogy a Szerind-ág és a főhatalmat birtokló Zolta-ág közötti ellentétre Géza halála előtt nincs közvetlen adat, de egy 11. századi német krónikairó közlése arra mutat, hogy Koppány, ha előbb nem, hát 995-re tisztába jött Géza akaratával.

Reichenai Hermann 995-höz sorolta ezt a hírt: „Gizellát – igazán neve szerint a hit kezeseként – feleségül adták Istvánhoz, a magyarok királyához, miután az Krisztus hitére tért.”²³ István anakronisztikus címzésétől eltekintve itt a német ’kezes’, ’tűsz’ jelentésű „Geisel” szó Gizella nevével való tudatos írói egybecsindítése érdekes. Mert e megjegyzés értelme, hogy szerinte Gizellára Magyarország majdani első asszonyának szerepe, főszerepe várt. Mindez nemhogy beleillik Géza 972 óta folytatott következetes németbarát politikai vonalvezetésébe, de szinte meg is koronázza azt.²⁴ A fiának, Istvánnak szánt bajor hercegnő, akire hittérítői feladatok is hárultak, egyértelműen a két monarchia hosszú távú szövetségének zálogát jelentette, s mivel a korabeli államok természetes megjelenési formája az egyeduralmi rendszer volt, közöttük a legerősebb kapcsolatot dinasztikus kötelékekkel lehetett létrehozni. A félig pogány fejedelemi apától való István és az Ottók oldalágából eredt Gizella e házasság révén egymás jövőbeli szerepét értékelte fel; kettejük közös életpályája a Zolta-ág keresztény újrafogalmazású hatalomgyakorlását jelentette, egyszersmind a többi, idősebb ágból fakadt Árpád-sarj örökös távol tartását a magyar tróntól. Kizárt, hogy ez Koppánynak ne tűnt volna fel 995 tájékára.

A somogyi nagyúrnak ebből eredően már Géza utolsó életéveiben is alapos indítéka volt a fegyveres készülődésre; vele átellenben a nagyfejedelem családjának számításba kellett vennie azt, hogy az eltervezett utódlás nem ígérkezik zökkenőmentesnek. Nem véletlen, hogy 997-ben ütőképes, zömében külhoni eredetű haderőre támaszkodhatott István a „magyarok és németek” csatájában. A jövevény lovagok nyilvánvalóan évek óta készen álltak az Árpád-ház keresztény tagjainak oldalán, egyúttal a maguk érdekében fegyvert fogni, de a magyar krónika nyíltan megvallja, hogy bizonyos idegen nemzetségeket Géza hívott be a keresztény térítés erőnyomatékosítása végett.²⁵ Úgy látszik, Géza elég biztonságban érezte magát ahhoz, hogy ne törekedjék leszámolásra, egy megelőző csapásra. A kenyértörés dolga így az érett korú Koppányra és az egy nemzedékkel ifjabb Istvánra maradt.

Forrásaink nem adnak egyértelmű képet a harcok idejéről, menetéről és helyszínéről. A pannonhalmi alapítólevél, a Szent István életéről írott kisebb legenda s a 64. krónikafejezet eltérő hangsúlyozással ugyan, de egymást erősítve állítja, hogy Koppány lépett fel támadólag. A krónikából viszont kiderül, hogy Istvánt nem érte készületlenül az erőpróba. Amint arról esett szó, a kisebbik István-legenda Veszprém alatt, míg a krónika szerint Somogyban vívták meg a végső ütközetet. Magam úgy tartom, hogy a krónikának lehet igaza, s Vecelin kapitány Somogyban vágta le Koppány vezért. Őt ugyanis István rendelkezésből felnégyelték, testének darabjait három dunántúli város (Esztergom, Veszprém, Győr) kapujára, valamint Erdély egy közelebből meg nem határozott vidékére küldték. Mármost ha Veszprém alatt vágták négybe Koppányt, mi értelme volt *ott* közszemlére tenni holttestének egyik darabját? Hiszen ez utóbbi vár keresztény lakosait a csata kimeneteléről nyert értesülés önmagában megnyugtatta volna; ki-

zárólag Somogyból volt igazán érdemes ily nyomatékkal üzenni Veszprémnek. A csonkok véres üzenetének kettős rendeltetése volt: István keresztény táborát nyilván megnyugtatta, míg a pogány többséget bénító erővel félemlíthette meg. A „büntetés” előzményeül felsorolt két „bűn” közül Koppány főhatalomra való törekvése nem igényel különösebb magyarázatot, míg a „vérfertőző házasság” szándéka a stypepei szokásrenddel homlokegyenest szemben álló keresztény interpretáció. „Ha valaki nőül veszi testvére feleségét, ez tisztátalanság, mivel testvérenek meztelenségét fedte föl, ezért haljanak meg gyermek nélkül.”²⁶ Ez az a biblikus értékítélet, amelynek tükrében parázsnaságnak tűnhetett Koppány szándéka, és ami a – nem is oly régóta keresztény – Vajk-Istvánból ily kemény reakciót váltott ki.

Tagadhatatlan, hogy a szemléltetés hatékonyan bizonyult, mivel István egyedulalmát hosszú ideig nem háborította belviszály.²⁷ Az Erdélynek szóló véres üzenet dacára István évekkel később mégis nagybátyjára támadt. Ugyanakkor összetűzésük nem bizonyítja azt, hogy a Gyulák ellenállása az egész Árpád-háznak szólt; szerintem inkább csak a főhatalmat kisajátító Zolta-ágnak. Kihez kötődhetett Sarolt testvére? Talán Istvánhoz, aki harcot indított ellene? Vajay Szabolcs házasságelméletét ezért részben el tudom fogadni: úgy vélem, Sarolt szívesen ment volna nőül Koppányhoz, akár vonzalomból, akár számításból. Miért kellene fivéről azt feltételeznünk, hogy a Zolta-ág mellett kötelezte el magát? Nem az állt inkább Gyula érdekében, ha az új házassággal járó ágváltás megtartja Saroltot Magyarország első asszonyának a majdani Koppány nagyfejedelem oldalán? Ha az erdélyi Gyula és a somogyi Koppány között egy ilyesfajta érdekazonosság beigazolódna, máris jobban értenénk István kemény ítéletét Koppány holtteste felett, valamint Gyula ellen vezetett gyors hadjáratát! Mindenesetre az anyai rokonság megtámadásának kései krónikás indoklása, miszerint Gyula pogány lett volna, és a magyaroknak kárt okozott, nem állja meg a helyét, mivel az Erdélyben honos Gyulák a 10. század közepén keresztény hitre tértek;²⁸ sőt mi több, e téren megelőzték a nagyfejedelemi dinasztia keresztény ágát!

Összegzés

■ A rendelkezésünkre álló szűkös adatokból kiindulva az alábbiakat állíthatom több-kevesebb biztonsággal. Koppány Álmos nagyfejedelem fiági leszármazottja volt, méghozzá Zoltához képest egy idősebb Árpád fiú sarja; csak így formálhatta a trónra. Koppány a pusztai íjlesztő népek régi szokásainak követője volt, amit a trónöröklési szándékon kívül házassági terve bizonyít. Perdöntő körülmény, hogy ő kérte nőül Saroltot, vagyis az uralkodóház tagjai közül ő volt a korban-rangban soron következő. Koppány és István harca nem egy országos horderejű felbolydulás, hanem az uralkodóházon belüli leszámolás volt: színtere a Dunántúlra korlátozódott, végkifejlete Somogyban játszódhatott le. Koppány trónigénye az akkor jórészt pogány magyarság közegében tökéletesen jogos, sőt rá nézvést egyenesen kötelező volt; egy nagyfejedelemi dinasztia hagyományait követve lépett fel az egyedulalomért. Így a „felkelés”, a „lázaság” és az ilyesfajta minősítés kizárólag a győztesek utólagos ítéletalkotását tükrözi, érdemes hát Koppány és István trónküzdelmeként értékelni kettejük harcát, attól függetlenül, hogy Géza a régi rend ellenében saját fiát jelölte utódául. Ez a régi rend a 10. század derekáig működhetett Magyarországon: az akkortájt uralkodó Falicsi Árpád nagyfejedelem *harmadik* fiától való unokája volt, míg utóda és unokatestvére

Taksony Árpád *negyedik* fiának fia volt;²⁹ úgy tűnik, a főhatalom addig körbejárta az ágak között, ám Taksonytól kezdve kizárólag a legfiatalabb Árpád-ágot látjuk a magyar trónon. (A többiek emlékezete nem véletlenül nem kapott helyet a honi krónikák lapjain!) Innen nézve a következő váltás mikéntje sem biztos. Taksony intézte úgy, hogy idősebb fia lépjen örökébe, vagy Géza erőszakos hatalomátvétel révén maga kezdeményezte az eredeti szokás felborítását? Gézának a forrásokból kibontakozó jellemrajza ez utóbbi eshetőséget valószínűsíti, vagyis a Zolta-ágon belül tartott mindkét uralkodóváltás – Taksony>Géza és Géza>István – értelmi szerzője ő lehetett.

Ez tehát az a dinasztikus környezet, amely által értelmezendők István trónbiztosító harcai: *a Zolta-ág uralomkiszajátítását kellett elfogadtatni országszerte*. Külpolitikai okként ehhez járul az, hogy a keresztény monarchiák sokáig nem tűrtek volna meg maguk között egy hivatalosan pogány államot; Magyarország hivatalosan keresztény állammá való átalakítását viszont a dinasztia kereszténnyé lett ága szavatolta. Koppánynak ezért győzelme esetén súlyos külpolitikai válságot kellett volna kezelnie, amennyiben a Német-római Birodalom aligha hagyta volna szó nélkül a szövetséges István bukását. Hogy Koppány megoldotta volna a rá váró kihívást, ez is örök rejtély marad, mert a történelem csak Istvánnak juttatott bizonyítási lehetőséget. Ő viszont elejétől fogva sikerrel járt, hiszen néhány év múltán a német-római császár kezdeményezésére koronát kapott a pápától,³⁰ ilyenformán egy külpolitikailag elismert új monarchia, a Magyar Királyság kezdte meg működését az új évezredben. István számára ezután következett a „rendszerátvitel” munkájának legjava.

Tekintettel arra, hogy az uralkodóház egyedülálló tekintélyt birtokolt, a kereszténnyé lett ág paradox módon éppen erre a pogány gyökerű szellemi erőre támaszkodva tudta a régi hagyományok nagy részét megszüntetni, és így tudott helyükre új intézményrendszert állítani. Amint azt István törvényei előszavában hirdeti: „Isten akaratából kormányozván államunkat, a régi és új császárokat utánozván, törvényben testet öltött gondoskodás eredményeképpen előirtuk népünknek, miként éljenek tisztességes és háborítatlan életet...”³¹ Istvánnak nem is volt más választása, mint az új rend értelmében beleülni az „atyai szék” örökébe. Sőt a fiához szóló *Intelmek*ben önmagát jelölte ki egy követendő hagyomány megalapozójaként. Álmos nagyfejedelem nemzetsége ilyen feltételekkel foglalhatott helyet a királyi trónon.

■ JEGYZETEK

1. Györffy, DHA. I. 39–40. (5/II. sz.)
2. Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 312–314.
3. A magyar historiográfia kezdetei és a 12–13. századi folytatások tárgyában nincs kutatói közmegegyezés. Magam azt a nézetet tartom legmeggyőzőbbnek, amelyik egy I. András-kori (1046–1060) *Ószeszta* meglétével és Miklós püspök szerzőségével számol. Horváth 1954. 270–288, 305–315.
4. Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 296–297. A 41. fejezet időrétegeiről Gerics 1961. 7–19. A „német módra” való karddal övezés forráskritikáját l. Veszprémy László: *Szent István felövezéséről*. Veszprémy 2008. 67–77.
5. Szentpétery, SS. Rer. Hung. II 395. Vö. Uo. 408–409.
6. Florianus, HHFD. I. 83; *Érdy-Kódex* II 239.
7. E kifejezés használatakor Piti Ferenc hasonló témájú dolgozatának címválasztása volt rám hatással. Piti 2000.
8. Kiindulásként l. Szabados 2011. 91–239; Szőke 2014. 108–110.
9. DAI. 172–173; Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 39–40.
10. Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 39, 101, 111, 206, 285, 311–312.
11. DAI. 176–179.
12. Katona 1778. 710–711.
13. LLMAeH. III. 256–257, 272–273.
14. Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 69, 291, 312. Ezt l. még Knauz-krónika. V. ö. Uo. II. 329.
15. ÁKIF. 214–215. Vö. Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 314.

16. Szentpétery, SS. *Rer. Hung.* II. 306.
 17. Vajay 1967. 75–77.
 18. Györfly 1977. 120.
 19. Hóman 1935. 177; Vajay 1967. 76; Györfly 1977. 110–111; Bakay 1978. 46; Kristó 2001. 44.
 20. Sima Qian 19, 61. (Du Yaxiong és Horváth Izabella fordítása.)
 21. Hóman 1935. 177; PTTI 2000. 441.
 22. Uhlirz 1951. 411.
 23. ÁKÍF. 221. (Kristó Gyula fordítása.) Vö. Pertz, MGH. SS. V. 117.
 24. A Géza-kori külpolitikáról I. pl. Makk 1996. 30–42; Bóna 2000. 72–81.
 25. Szentpétery, SS. *Rer. Hung.* I. 294–297. A hazai hagyomány tudósítása lényegében akkor is hitelt érdemlő, ha időközben kiderült, hogy több előkelő később jött be, mint ahogy az a krónikában áll. Erről összefoglalóan, további irodalommal I. ÁKÍF. 362–365.
 26. Lev 20, 21.
 27. Gyula és Keán ellen István maga viselt hadat; az Ajtonnyal történt leszámolás sem késlekedhetett sokáig, mindenesetre a Maroshoz közeli helyszín (Ajtony területe) megint uralkodói kezdeményezésre utal, mivel István küldte oda hadvezérét, Csanádot, s nem Ajtony támadt a király dunántúli központjaira. E harcokhoz I. Szabados 2013. A Vazulhoz köthető (?) merénylet évtizedek múltán érte csak az idősödő királyt.
 28. Szentpétery, SS. *Rer. Hung.* I. 314–315. Vö. Moravcsik, ÁMTBF. 85.
 29. DAI. 178–179.
 30. Makk 1996. 47–49; Szabados 2011. 280–282.
 31. ÁKÍF. 48. (Kristó Gyula fordítása.)

■ RÖVIDÍTÉSEK, IRODALOMJEGYZÉK

- ÁKÍF = Kristó Gyula szerk.: *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szeged, 1999.
 Bakay 1978 = Bakay Kornél: *A magyar államalapítás*. Bp., 1978.
 Bóna 2000 = Bóna István: *A magyarok és Európa a 9–10. században*. Bp., 2000.
 DAI = *Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása*. A görög szöveget fordította Moravcsik Gyula. Olajos Terézia bevezető tanulmányával. Bp., 2003. (reprint)
 Érdy-kódex = *Karthauzi Névtelen: Bodogságus zenth Istwan kyralnak Innepeéről. Régi Magyar codexek: Érdy Codex II. fele*. Közzéteszi Volf György. Bp., 1876. (Nyelvelmléktár. Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok V. kötet.)
 Florianus, HHFD = Ex sermonibus de S. Stephano rege fr. Pelbarti de Temeswar. M. Florianus ed.: *Vita Sanctorum Stephani Regis et Emerici Ducis. Historiae Hungariae Fontes Domestici* I. Quinque-Ecclesiis, 1881.
 Geric 1961 = Geric József: *Legkorábbi gestaszerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Bp., 1961.
 Györfly 1977 = Györfly György: *István király és műve*. Bp., 1977.
 Györfly, DHA = Györfly, Georgius ed.: *Diplomata Hungariae Antiquissima*. Volumen I. 1000–1131. Budapestini, 1992.
 Hóman 1935 = Hóman Bálint: *Magyar történet* I. Bp., 1935.
 Horváth 1954 = ifj. Horváth János: *Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Bp., 1954.
 Katona 1778 = Katona, Stephanus: *Historia Critica Primorum Hungariae Ducum. Ex fide domesticorum et externorum scriptorum concinnata*. Pestini, 1778.
 Kristó 2001 = Kristó Gyula: *Szent István király*. Bp., 2001.
 LLMAeH. III = *Lexikon Latinitatis Medii Aevi Hungariae (A magyarországi középkori latinság szótára)*. Volumen III D–E. Ad edendum praeparaverunt Iván Boronkai et Ibolya Bellus. Bp., 1992.
 Makk 1996 = Makk Ferenc: *Magyar külpolitika (896–1196)*. Szeged, 1996.
 Moravcsik, ÁMTBF = Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Bp., 1988.
 Pertz, MGH. SS. V. = Pertz, Georgius Henricus ed.: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*. Tomus V. Hannoverae, 1848.
 Piti 2000 = Piti Ferenc: „Keresztúton” (A pogányság társadalmi-politikai jelenléte I. István korában). „Magyaroknak eleiről”. *Ünnepi tanulmányok a hatvanesztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerkesztette Piti Ferenc, szerkesztőtárs Szabados György. Szeged, 2000. 435–450.
 Sima Qian = Sima Qian: *A hunok legkorábbi története*. Fordította Du Yaxiong és Horváth Izabella. Bp., 2002.
 Szabados 2011 = Szabados György: *Magyar államalapítások a IX–XI. században. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól*. Szeged, 2011.
 Szabados 2013 = Szabados György: *Szent István király ellenfeleiről*. In: Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária szerk.: *Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*. Tomus LXXV. Szeged, 2013. 609–621.
 Szőke 2014 = Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor a Kárpát-medencében*. Bp., 2014.
 Szentpétery, SS. *Rer. Hung.* = Szentpétery, Emericus ed.: *Scriptores Rerum Hungaricarum* I–II. Budapestini, 1937–1938.
 Uhlirz 1951 = Uhlirz, Mathilde: *Die „Scythae” in den Briefen Gerberts von Aurillac. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 59 (1951). 411–415.
 Vajay 1967 = Vajay Szabolcs: *Géza nagyfejedelem és családja. Kralovánszky Alán szerk.: Székesfehérvár évszázadai I. Az államalapítás kora*. Székesfehérvár, 1967. 63–100.
 Veszprémy 2008 = Veszprémy László: *Lovagvilág Magyarországon. Lovagok, keresztések, hadmérnökök a középkori Magyarországon*. Válogatott tanulmányok. Bp., 2008.